

ELS CENTRES D'ESTUDIS I RECERCA LOCALS A CATALUNYA

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ

President de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana
Vicepresident segon de l'Institut Ramon Muntaner

LA GÈNESI

Tot i que pot resultar paradoxal, podem afirmar que els referents més propers als centres d'estudis actuals són entitats constituïdes en la postguerra. És en aquest període on trobem la creació de determinats centres d'estudis o entitats similars vinculades a la recerca local. És cert que podem emparar-nos també en referents històrics, lligats a l'excursionisme científic, als ateneus culturals, als centres de lectura o a les societats arqueològiques. Entitats fundades en el segle XIX o a principis del XX com ara la Reial Societat Arqueològica de Tarragona (1844), el Centre de Lectura de Reus (1859), la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma (1880), el Centre Excursionista de Catalunya (1890), la Societat Arqueològica Ebusiana d'Eivissa (1903), l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, el Centre Excursionista de Lleida (1906), etc., per posar alguns exemples. Però el model més proper, més semblant, són els centres i els instituts d'estudis o entitats similars sorgides durant la postguerra, com ara la Fundació Bosch i Cardellach de Sabadell (1942), el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (1943), l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus (1945), l'Associació d'Estudis Torrellonencs (1945), el Museu Arxiu de Santa Maria, el Centre d'Estudis Locals de Mataró (1946), el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (1947), el Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer (1951), el Patronat d'Estudis Osonencs (1952), el Centre d'Estudis de Granollers (1952), l'Associació d'Estudis Reusencs (1952), l'Institut d'Estudis Empordanesos (1956), els Amics de Besalú i el seu Comtat (1958) i l'Institut d'Estudis Vallencs (1960). És evident que les circumstàncies polítiques condicionaren els estudis històrics tractats per aquests centres d'estudis, i també és evident que determinades èpoques i determinats temes foren reclosos al silenci, de grat o per força. No podem oblidar

tampoc els instituts d'estudis de caràcter provincial, com ara l'Institut d'Estudis Ilerdencs creat per la Diputació de Lleida (1942), l'Institut d'Estudis Gironins creat per la Diputació de Girona (1946) i l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV creat per la Diputació de Tarragona (1951), molt similars tots ells a instituts d'estudis provincials de la resta de l'Estat, que es varen moure en l'oficialitat del règim.

Cal tenir també present la convocatòria de les assemblees intercomarcals d'estudiosos des de l'any 1950, que segons un dels seus impulsors, el polifacètic Josep Iglésies, tenien el propòsit de fer reviure un esperit comarcalista català que «contrarestés en el possible la força hegemònica de Barcelona», de promoure el comarcalisme «com un succedani ocasional del Catalanisme» i, finalment, de millorar la metodologia dels estudiosos: «proporcionar als autodidactes metodologies modernes i fàcilment dirigibles per a cada matèria».¹ També cal considerar les propostes encaminades a la possible coordinació dels centres d'estudis o la difusió de les activitats mitjançant una revista plantejades a les primeres assemblees, propòsits que van tardar molts anys a realitzar-se. Les assemblees intercomarcals van servir també per estimular la creació de nous centres o per mantenir la trobada entre persones, autodidactes o no, que treballaven en recerques històriques locals.

La majoria dels centres i els instituts d'estudis, els creats des de les diputacions provincials i els que tenien caràcter d'associacions, continuaven en funcionament a finals del franquisme i a les primeries de la transició, que és quan es va produir una gran eclosió constitutiva de centres i instituts d'estudis. Per tant, els referents propers, els que mantenien sobretot línies editorials en aquella època de canvis, eren aquests. L'any 1987, el Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya publicava la *Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya*, amb una seixantena de centres referenciats.² D'aquests, un 35% s'havien creat durant els anys vuitanta, fins a desembre de 1986, i un 25% durant la segona meitat dels anys setanta. És a dir, un 60% eren de creació posterior a la mort de Franco. L'eclosió constitutiva de centres d'estudis d'aquells anys podria haver estat un dels productes derivats de l'entusiasme de l'època amb data de caducitat o difi-

1. Josep IGLÉSIES, «Vint-i-cinc assemblees d'estudiosos comarcals», *Serra d'Or*, núm. 257 (febrer de 1981).

2. *Guia dels centres d'estudis de Catalunya* (1986), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. [Introducció de Josep M. Sans Travé.]

cils de mantenir si tot hagués estat una flamarada. No va ser pas així; més aviat hem de pensar que va ser una arrencada potent, estimulada per uns referents que també s'anaren renovant i adaptant a les noves formes associatives sorgides ja sense el temor de les «autoritats d'ocupació», que anomenava Josep Iglésies. Aquests nous centres es constituïren amb unes noves perspectives, amb uns horitzons que ja s'endevinaven oberts. Ja no sorgiren amb voluntat de resistència sinó de construcció. Es forjava una nova fórmula d'entendre i gestionar les inquietuds en el coneixement i la divulgació científica del territori. En l'editorial del primer número de *Plecs d'Història Local* (febrer de 1986) es palesava l'interès de l'eclosió: «Avui la creació de Centres d'estudis i Arxius locals arreu de Catalunya és una de les manifestacions més reeixides de l'emergència d'una nova cultura democràtica».

CAP A LA COORDINACIÓ DELS CENTRES D'ESTUDIS. LA CONSTITUCIÓ DE LA COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA

L'existència d'un nombrós conjunt de centres d'estudis va propiciar contactes i relacions en les quals es començava a percebre la necessitat d'aprofundir en els problemes i les inquietuds comunes. Tots plegats havien anat acumulant experiències que van propiciar la conscienciació de la necessitat de crear un organisme de coordinació. L'aparició l'any 1986 de *Plecs d'Història Local*, suplement de la revista d'història *L'Avenç*, va ser un factor clau. A partir d'aleshores l'activitat dels centres, les seves publicacions, podien tenir informativament una difusió més enllà del seu àmbit territorial. Des dels centres d'estudis es va poder percebre que no només no estaven sols en el món, sinó que les seves inquietuds, les seves propostes, les seves publicacions eren similars a les de molts altres col·lectius repartits pel territori. *Plecs d'Història Local* va apostar de bon principi pels centres d'estudis, va ser un element que va incentivar idees i propostes a l'entorn dels centres. L'editorial del segon número (abril de 1986)³ feia una valoració crítica positiva del paper que havien de tenir els centres d'estudis tot apuntant línies de futur. No deixava però de mostrar preocupació per algunes pràctiques que alguns centres mantenien, com ara una «tendència a reconvertir els Centres d'Estudis en cataus d'estudiosos aïllats de la seva realitat social» o

3. «El futur dels Centres d'Estudis», *Plecs d'Història Local*, núm. 2 (abril de 1986).

«l'opció acrítica de la investigació localista vers el nostre passat, l'acceptació còmoda de legitimar el poder, qualsevol, a partir d'escriure llibres commemoratius o laudatoris, l'actitud de fer bondat per rebre subvencions». L'editorial es tancava en «una proposta concreta: crear una Associació de Centres d'Estudis que fomenti activitats i recerques conjuntes entre diferents Centres i que esdevingui un interlocutor vàlid davant l'administració en el tema del finançament i les subvencions».

El febrer de 1988, en l'editorial de *Plecs d'Història Local*, Andreu Mayayo postulava per la creació d'una federació de centres d'estudis locals i comarcals de Catalunya.⁴ Constatava que en dos anys s'havien consolidat molts centres, que n'havien sorgit de nous, que s'havia incrementat la producció bibliogràfica, que hi havia interès i preocupació per les qüestions metodològiques i ganes de propiciar recerques conjuntes comarcals. Els centres havien esdevingut punts de referència d'animació cultural dels seus territoris, i això donava peu a fer un pas endavant propiciant la creació d'una federació de centres d'estudis. Mayayo concretava un seguit de propòsits, com ara negociar amb la Generalitat recursos i subvencions; crear una editorial per abaratir costos i possibilitar la distribució, editar una revista i, anualment, un llibre bibliogràfic; obrir una llibreria a Barcelona; proporcionar a preu de subscriptor les publicacions d'un centre als socis dels altres; i, finalment, convocar congressos, col·loquis i seminaris de treball.

La idea de la federació anava assaonant les consciències d'alguns centres més dinàmics. Finalment, l'abril de 1991 es convocava a Lleida el Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Els convocants eren la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert d'Alacant, l'Institut d'Estudis Baleàrics, l'Institut d'Estudis Eivissencs, l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Vallencs, l'Institut Menorquí d'Estudis, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, la Societat Arqueològica Lul·liana i l'Institut de Recerca Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra i, evidentment, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, que hi va tenir un paper decisiu. Molts d'aquests centres eren membres de la Confederación Española de Centros de Estudios Locales (CECEL), i fou a partir de les relacions establertes en les trobades d'aquest organisme estatal que es va parlar i es va proposar la convocatòria d'un congrés en el marc territorial de l'àmbit lingüístic català, que va ser

4. Andreu MAYAYO, «Per la Federació de Centres d'Estudis locals i comarcals de Catalunya», *Plecs d'Història Local*, núm. 13 (febrer de 1988), p. 193.

el que sempre a partir d'aleshores s'ha tingut present. Crec que la contemplació des de l'inici de tot l'àmbit lingüístic com a espai geogràfic d'actuació ha estat un encert, malgrat les dificultats d'anar lligant caps entre territoris sotmesos a diferents administracions.

Al congrés s'hi va anar amb una proposta concreta, presentada en forma de ponència per Joaquim Albareda (Centre d'Estudis Socials d'Osona) i Antoni Gavalrà (Institut d'Estudis Vallencs), on es plantejava la creació d'una associació de centres d'estudis.⁵ El congrés es va concloure amb la creació d'una comissió gestora que va agilitar els tràmits per constituir definitivament la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC), el dia 6 de juny de 1992, a la ciutat de Vic. S'havia creat l'eina per poder treballar amb projectes comuns pel benefici de tots i per potenciar projectes que havien d'anar més enllà de les realitats locals. Els objectius fundacionals de la CCEPC els podríem sintetitzar en els conceptes següents:

- Editar un butlletí d'informació general.
- Crear canals de comunicació entre els investigadors, estimular la relació entre els centres i entre aquests i les universitats, coordinar línies d'investigació i dur a terme sessions de treball, conferències i altres activitats.
- Organitzar un sistema de distribució de publicacions.
- Promoure la presència pública dels centres.
- Promoure iniciatives legislatives o administratives en benefici dels centres.

ELS CONGRESSOS DE LA CCEPC

La presència d'historiadors en la primera junta directiva com ara Mercè Renom, la primera presidenta, Joaquim Albareda, Llorenç Ferrer, Jesús Mestre, Ramon Arnabat o d'altres que hi restaven ben propers de ben segur ben aviat va propiciar l'inici d'una de les concrecions més remarcables de la CCEPC, que venia a posar fil a l'agulla a la voluntat d'incidir en la recerca, de posar en contacte investigadors, centres i universitats, i de promoure línies d'investigació. Em refereixo als congressos de la CCEPC. El primer, «Moviments socials i dinàmiques associatives», es va celebrar a Lleida la tardor de 1994. El congrés es va dividir en quatre temàtiques distintes:

5. VIDAL HUGUET, Carme (cur.) (1994), *Actes. 1r. Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana*, Lleida, Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs.

- L'organització del treball: confraries i oficis (segles XVI-XVIII)
- Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808)
- La Guerra del Francès (1808-1814)
- La festa com a vehicle de sociabilitat (segles XIX-XX)

La CCEPC fins ara ha convocat vuit congressos. Els congressos de la CCEPC han volgut estimular la recerca en àmbits en els quals s'ha cregut que des del món local hi hauria capacitat per fer-hi aportacions. Però no només han estat això, sinó que s'ha procurat que siguin un punt de trobada i confluència entre la recerca realitzada des dels centres d'estudis i des de les universitats. I, de fet, ha estat així. S'ha procurat també tenir en compte la territorialitat en fer els encàrrecs de ponències i conferències a professors de pràcticament totes les universitats de la Xarxa Vives. De tots els congressos se n'ha publicat les actes corresponents. Les del primer a l'Abadia de Montserrat i els altres en una línia pròpia a Cossetània Edicions.

Fins ara se n'han convocat els següents:

- I Congrés: «Moviments Socials i Dinàmica Associativa.» Lleida, 10, 11 i 12 de novembre de 1994.⁶
- II Congrés: «Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana.» Palma, 16, 17 i 18 d'octubre de 1997.⁷

6. Les actes del congrés foren publicades en quatre volums: 1. Maties RAMISA (cur.) (1996), *Guerra napoleònica a Catalunya (1808-1814): estudis i documents*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Milà i Fontanals, 22); 2. Joaquim CAPDEVILA i CAPDEVILA i Agustí GARCIA LARIOS (cur.) (1997), *La festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Milà i Fontanals, 25); 3. Ramon ARNABAT (cur.) (1997), *Moviments de resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Milà i Fontanals, 27); 4. Lluís VIRÓS i PUJOLÀ (cur.) (2000), *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Milà i Fontanals, 36).

7. Ramon ARNABAT i Martí MARÍN (ed.) (2001), *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana. Actes del 2n Congrés de la CCEPC (Palma, 16, 17 i 18 d'octubre de 1997*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut d'Estudis Baleàrics, Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 1).

— III Congrés: «Fonts orals. La investigació a les terres de parla catalana.» Barcelona, 14 i 15 de desembre de 2001.⁸

— IV Congrés: «Església, societat i poder.» Vic, 20 i 21 de febrer de 2004.⁹

— V Congrés: «Paisatge, territori i societat.» Maó, 14, 15 i 16 d'octubre de 2005.¹⁰

— VI Congrés: «Republicans i republicanisme.» Barcelona, 2, 3 i 4 de novembre de 2006.¹¹

— VII Congrés: «Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat.» València, 16, 17 i 18 d'octubre de 2008.¹²

— VIII Congrés: «1960-1980. Transicions i canvis a les Terres de Parla Catalana.» Barcelona i Cornellà de Llobregat, 10, 11 i 12 de novembre de 2011.¹³

8. Lourdes PLANS I CAMPDERRÓS (ed.) (2003), *Fonts orals. La investigació a les terres de parla catalana. Actes de les Jornades de la CCEPC (Museu d'Història de Catalunya. Barcelona, 14 i 15 de desembre de 2001)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Museu d'Història de Catalunya, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2).

9. Lourdes PLANS I CAMPDERRÓS (ed.) (2005), *Església, societat i poder a les terres de parla catalana. Actes del IV Congrés de la CCEPC (Vic, 20 i 21 de febrer de 2004)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Universitat de Vic, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 3).

10. Ignasi CUADROS I VILA (ed.) (2006), *Paisatge, territori i societat a les terres de parla catalana. Actes del V Congrés de la CCEPC (Maó, 14, 15 i 16 d'octubre de 2005)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Institut Menorquí d'Estudis, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 4).

11. Josep SANTESMASES I OLLÉ (ed.) (2008), *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC (Barcelona, 2, 3 i 4 de novembre de 2006)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, Programa per al Memorial Democràtic, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana 5).

12. Josep SANTESMASES I OLLÉ (ed.) (2010), *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. de l'època medieval a l'actualitat. Actes del VII Congrés de la CCEPC (València, 16, 17 i 18 d'octubre de 2008)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Federació d'Instituts d'Estudis Comarcals del País Valencià, Universitat de València, Acció Cultural del País Valencià, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 6).

13. Ramon ARNABAT MATA i Josep SANTESMASES I OLLÉ (ed.) (2012), *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana. Actes del VII Congrés de la CCEPC (Barcelona - Cornellà de Llobregat, 10, 11 i 12 de novembre de 2011)*, Valls, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Institut Ramon Muntaner, Cossetània (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 7).

En aquests moments hem començat a preparar l'IX Congrés, que versarà sobre el segle XVIII, sobretot des de la perspectiva del món local, amb el títol següent: «Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana». Aquest congrés se celebrarà a Cervera durant l'any 2014.

L'Institut Ramon Muntaner (IRMU) s'ha incorporat a l'organització dels darrers cinc congressos i en cada congrés es busquen les col·laboracions necessàries, ja sigui en funció del lloc de la celebració del congrés o de la temàtica. Universitats, centres o instituts d'estudis, entitats cultural, museus o àmbits de l'administració han participat com a coorganitzadores dels congressos de la CCEPC.

La CCEPC i l'IRMU van organitzar també el novembre de 2009, a Lleida, un congrés específic per tractar problemàtiques que ens afecten als centres: «Centres d'estudis, universitats i administracions».

L'INSTITUT RAMON MUNTANER

Em referiré ara a l'Institut Ramon Muntaner, peça clau del món dels centres d'estudis i en l'entramat de cultura, recerca i territori del país. A finals de 2001, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ens va plantejar la creació d'una fundació encaminada a donar suport als centres d'estudis. La idea havia sorgit del director dels serveis territorials de les Terres de l'Ebre, Josep Sebastià Cid, que anteriorment havia presidit el Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. Fou una proposta que va sobtar perquè des de la CCEPC havia costat molt trobar col·laboracions estables i fluïdes amb la Generalitat, tal vegada pel fet que globalment no encaixàvem en cap direcció general concreta, sinó que les diverses temàtiques tractades des dels centres ens portaven a relacionar-nos amb més d'una, sense que cap no agafés en el seu directori la funció específica. La creació de l'IRMU fou una proposta molt debatuda internament a la junta, que a més va necessitar la convocatòria de dues assemblees generals molt intenses i participades. La proposta inicial era crear una fundació amb la finalitat de donar suport a les tasques que desenvolupen els centres d'estudis de parla catalana. La fundació s'havia de nodrir del suport econòmic de la Generalitat de Catalunya i el patronat es constituïria amb paritat de patrons –set per banda– entre la Generalitat de Catalunya i la CCEPC. La seu social s'establí al Mas de la Coixa de Móra la Nova com a condicionant d'origen de la proposta, emparada en la simbologia de la centralitat territorial de les terres de parla catalana. Alguns

dels recels i els temors inicials, basats en la ubicació física de l'IRMU, relacionant la proposta feta en temps de tensions polítiques pels posicionaments envers el Pla Hidrològic Nacional, latent en aquells moments, el temps s'ha encarregat de desmuntar-los. El contacte permanent entre els centres d'estudis i l'administració catalana ha propiciat un coneixement i una valoració àmplia de tot el moviment de centres d'estudis i, a partir d'aquí, una interrelació molt fructífera. En l'acceptació del projecte també hi ha jugat a favor el pas, durant aquests gairebé deu anys d'existència, de diversos governs de la Generalitat i de consellers de Cultura de distintes forces polítiques que han pogut visualitzar la necessitat i la rendibilitat del projecte. Tot això, sens dubte, no hauria tingut una acceptació tan àmplia sense una molt eficaç gestió i direcció, sense un lligam total amb la CCEPC, que ha treballat dia a dia i colze a colze amb l'IRMU, conscient que aquest era el seu projecte. La teoria ha encaixat plenament en la realitat construïda. Els centres d'estudis mitjançant la representació de la CCEPC han incidit en les iniciatives de l'administració a partir d'un coneixement constant i mutu que ha desfet moltes desconfiances i incomprensions. L'IRMU representa una concreció sòlida, eficaç, moderna i avançada en les estructures culturals i de recerca del país.

EL PAPER DELS CENTRES D'ESTUDIS

Els centres d'estudis fan una gran aportació al territori, no només en les dinàmiques associatives, en el foment de la sociabilitat, que ja són bones per si mateixes, sinó també en l'aportació de coneixement. L'existència d'un pensament històric envers el passat, però també sobre el present, eleva la capacitat d'entendre l'espai viscut. L'existència o no d'un centre d'estudis en una població es nota i molt. Vol dir tenir o no la presència d'una activitat cultural que encadena continuïtats, que no està subjecta a canvis bruscos com els que poden ocórrer en les polítiques culturals municipals. És una garantia de participació, de pluralitat enriquidora, de debat constructiu. Una plataforma disposada a acollir les voluntats que volen participar-hi sense renunciar a les maneres de ser i de pensar. És també un estímul al compromís cívic. I, a nivell del coneixement històric, l'existència o no d'un centre vol dir haver generat bibliografia o haver-se d'accontentar amb coses escadusseres. És un fet que fàcilment hem comprovat quan en poc temps veiem fer balanços commemoratius de centres que han assolit vint-i-cinc o trenta anys, per exemple, al costat dels propòsits inicials de la constitució d'un centre nou.

El paper de valorització, recuperació, estudi i divulgació del patrimoni històric, social, cultural i natural que han tingut els centres d'estudis ha estat clau per conscienciar la societat, per fer entendre que no es pot viure menyspreant i malbaratant els valors que hem heretat, que hem de preservar, millorar i extreure'n coneixement per interpretar el passat, entendre el present i planificar un futur més harmònic, menys depredador i més responsable. L'aportació dels centres a un municipi, a una comarca, a un territori, és gran i beneficia tota la societat, tant els que directament participen en les seves activitats o llegeixen la seva producció editorial com els que no. Perquè tot l'esforç per edificar una societat més culta, cívica i responsable ens beneficia i ens fa més lliures a tots.

LA HISTÒRIA LOCAL DES DELS CENTRES D'ESTUDIS

Des dels centres d'estudis segurament ens cal fer una consideració en el diàleg entre els conceptes *història local*, *història general* i *història nacional*. Ens cal constatar que la recerca estimulada, acollida i publicada pels centres d'estudis locals o comarcals té com a primer objectiu contribuir al coneixement històric d'un determinat lloc o territori. I els seus primers destinataris són els ciutadans més sensibilitzats d'aquest lloc, que adopten sovint la figura de soci, subscriptor o habitual comprador i lector de les publicacions. Una altra figura usuària de les publicacions dels centres d'estudis són els estudiants, bàsicament per efectuar consultes per a la realització de treballs de secundària o, més endavant, en estudis universitaris concrets en el quals es tracta d'una manera o altra la ciència històrica. També les administracions locals i comarcals i els organismes, les oficines i les empreses dedicades al turisme cultural. No és aquesta una apreciació de caire localista, ben al contrari, ni molt menys una reivindicació de la història positivista, ni de l'anècdota local. És gairebé una constatació de la simple realitat, que respon a la necessitat objectiva de dotar de continguts històrics rigorosos, precisos i personalitzats les comunitats humanes com ara pobles, ciutats o territoris determinats. La reivindicació del fet local, no només com una part o fragment d'un tot general o nacional, sinó també com una realitat concreta, que evidentment no pot explicar-se sense el context general. No tindria sentit escriure la història local d'un determinat lloc com un mer recurs d'abastament bibliogràfic per a la construcció d'una història nacional. Seríem molt simplistes si consideréssim la història local només com un fragment de la nacional i, a l'inrevés, si la nacional fos simplement una suma de les locals. Sortosament, tot és més complex.

Si bé els estudis locals poden contribuir a territorialitzar un determinat període o context històric, també és cert que poden servir per a coses tan interessants com contemplar l'evolució d'una determinada població en les seves particularitats i característiques, com saber que cada present històric té unes raons que ens remeten al passat, les del context general, però també les pròpies del món local. Resulta fora de lloc pensar que el grau de la qualitat historiogràfica ve donat per l'amplitud territorial, per la subordinació del marc local al general. El més important és saber i entendre les interrelacions que en tots sentits en cada moment s'estableixen. Entendre que les raons històriques d'un determinat espai, en la seva situació geogràfica, en el seu context social i polític, ens poden facilitar una comprensió més aprofundida, menys simplista i lineal d'una època concreta en un marc més general. El més important és saber mantenir l'equilibri entre la consciència històrica i l'interès pel coneixement del lloc, sense derivar ni en localismes de campanar ni en l'obsessió de la cerca de l'excel·lència puntuada oblidant el sentit i la finalitat social de la història. Ni xovinisme local, ni torre d'ivori gremial.

És evident que cada lloc té unes particularitats històriques que diferencien èpoques i circumstàncies més generals. Són aquestes particularitats les que distingeixen un lloc i un temps i són les que fan que el reflex de cada període històric s'escampi de manera desigual, amb el condicionant, evidentment, que marca la generalitat, que no és sempre la que es configura al lloc principal –la capital–, sinó més aviat en les similituds més freqüents dins de les complexitats. I aquestes diferenciacions són les que es poden travar en els continguts de les diverses revistes miscel·làniques dels centres d'estudis. Diferències en el desenvolupament dels períodes històrics condicionats per les circumstàncies locals, d'ordre geogràfic, d'ordre social i d'ordre polític. I aquesta deu ser també una de les grans virtuts de la producció editorial del centres d'estudis: sortir de la simplicitat de plantejaments, del mimetisme, de la fotocòpia amb noms i llocs diferents volent resoldre la qüestió de cada lloc amb paral·lelismes per demostrar.

Amb l'eclosió dels centres d'estudis a partir sobretot de la transició, amb un escalonat i constant eixamplament del model, s'ha produït una altra circumstància cabdal, l'aproximació universitària als centres d'estudis. Llicenciats, professors, estudiants avançats s'han incorporat tant als òrgans gestors dels centres com a les direccions o els consells de redacció de les revistes i les miscel·lànies, fornint-les de continguts. Són moltes les monografies locals editades pels centres resultat de tesis doctorals o d'extensos treballs de recerca vinculats a les universitats. La història

local, la microhistòria, forma part de molts programes d'investigació universitària o n'alimenta d'altres de més temàtics o més centrats en períodes concrets. Molts professors d'història actuals han basat molta part de la seva recerca en la història local, i molts d'ells participen o han participat en diferents formes en les dinàmiques dels centres d'estudis i també han publicat bona part de la seva recerca en les seves revistes i monografies. La creació d'universitats territorials també ha afavorit aquesta interrelació entre la història local i la universitat. Deu ser fàcilment demostrable que moltes recerques universitàries tenen com a espai geogràfic el lloc conegut per raons de vida de l'autor. El que és un fet de proximitat i de comoditat també és un fet d'implicació i d'absorció d'un coneixement gairebé sensitiu que només la inserció en el lloc de la vida propera pot donar. També és cert que l'estudi de períodes concrets en el món local han estat a l'inici de l'especialització temàtica. En podríem posar molts exemples. Aquests raonaments no intenten justificar els canvis ocorreguts en les darreres dècades per llevar-nos una mena de pecat original de manca de metodologia, d'històries positivistes, commemoratives, o anecdotaris desvinculats del marc històric general, ni tampoc per recordar, sempre que es parla d'història local, que d'històries només n'hi ha de dues tipologies: bones i dolentes, com cercant un escut protector des de posicions d'inferioritat o de comprensió. La feina a fer és una altra i ha de respondre, en el cas de les relacions entre els centres d'estudis i les universitats, entre la història local i la d'escala més àmplia, les preguntes que es plantegen sobre com podem anar creant espais i eines de col·laboració i trobada i com podem anar creant instruments de difusió.

En aquests darrers trenta anys hem fet prou camí per no haver-nos d'amagar de fets que als centres d'estudis es produeixen amb una total normalitat: la confluència en la recerca entre professors universitaris, professors d'institut i investigadors *amateurs*. Segurament caldria oficialitzar aquesta realitat amb un debat extens, que conduís a proposicions clares per consolidar el que s'ha vingut fent i per avançar vers formes que ens permetin un enriquiment personal i col·lectiu amb una presència social de la història. Els centres d'estudis no només han de ser un temps de pas per als historiadors professionals joves, ni tampoc ho hauria de ser la història local. Són molts els exemples consolidats d'implicació i d'exercici professional i voluntari que al capdavall, al marge de les puntuacions possibles, personalment els han donat crèdit i solidesa i han servit per enriquir la comunitat local. Des de l'IRMU hem apostat per lligar tants caps com sigui possible amb les universitats des de la concepció institucional i des de les relacions amb el professorat. El conveni signat fa uns anys amb la Xarxa Vives n'és l'exemple més visible.

LA DIFUSIÓ DE LA PRODUCCIÓ DELS CENTRES D'ESTUDIS. LES REVISTES A RACO

Hi ha un fet claríssim, i és que en la darrera dècada s'ha eixamplat el coneixement de la realitat dels centres d'estudis a tots els nivells, per la mateixa dimensió del moviment, per una acció explicativa pacient i tenaç i per una claríssima voluntat de cercar complicitats, col·laboracions i compartiment de projectes. Cada vegada més hem d'explicar menys què i qui som i ens podem centrar més en manifestar inquietuds i presentar projectes.

La feina de difusió de les publicacions dels centres i de la recerca local ha estat constant des de la creació de la CCEPC i molt més acusada des de la de l'IRMU. Actualment la difusió es fa a partir d'una agenda setmanal on, a més de les activitats, hi apareixen les novetats bibliogràfiques. Igualment passa amb el butlletí mensual *Infocentres*. La CCEPC publica semestralment la revista *Frontissa*, on s'informa de totes les novetats dels centres d'estudis adherits, incidint particularment amb algunes ressenyes i amb l'explicació, pels mateixos autors, d'alguna proposta editorial remarcable. A partir del número 124 i des de l'any 2007 es va assumir la direcció i la gestió dels continguts de *Plecs d'Història Local*, el suplement de *L'Avenç*. Des de *Plecs* es pretén també difondre les publicacions d'història local i fer en cada número un tast temàtic de les recerques realitzades o en curs.

L'IRMU va iniciar fa uns anys la tasca de posar en xarxa a text complet els continguts de les revistes dels centres d'estudis. A partir d'un acord amb RACO s'han introduït unes cinquanta revistes dels centres d'estudis, que a hores d'ara formen un dels conjunts més nombrosos encartats a RACO. Ha estat una feina continuada, mirant de trobar el finançament oportú per anar digitalitzant les revistes més antigues i gestionant la introducció dels números nous cada any. Els resultats són realment encoratjadors. Per posar un exemple, durant el passat mes d'octubre aquest conjunt de revistes ha registrat 27.000 consultes, xifra superior a la de moltes universitats i a la d'altres entitats i institucions que hi tenen les seves revistes. El fet de poder comprovar com els articles penjats a RACO tenien un nombre de consultes molt remarcable, sovint superior al dels exemplars que s'imprimien en paper, ha causat una molt bona impressió als centres d'estudis, que han pogut confirmar estadísticament la utilització social de la seva revista, desmuntant certes teories infravaloratives, sovint interessades.

Aquest fet ha esperonat l'IRMU i els centres a incrementar el grau de qualitat de les revistes científiques dels centres, perseverant a millorar també en la qualitat

científica i informativa i en la del procés editorial i de difusió i visibilitat per poder ser tingudes en compte en els sistemes d'avaluació de les revistes científiques, i això per diverses raons: una, per facilitar que els autors puguin comptabilitzar, si és el cas, com a mèrits professionals universitaris els articles publicats a les revistes dels centres; però, per damunt de tot, per les ganes de millorar en tots els aspectes de les revistes, sense deixar de tenir present un doble objectiu: servir les societats locals i la historiografia en general i, si és el cas, també les altres ciències.

L'IRMU també ha creat un sistema de llibreria virtual a partir de convenis amb els centres d'estudis que hi volen participar, amb el suport d'una distribuïdora i un grup de llibreries, el mateix que a hores d'ara regenta la botiga del Museu d'Història de Catalunya.

L'IRMU fa unes convocatòries anuals d'ajuts a les publicacions dels centres que suposen un petit estímul a l'edició. En les convocatòries d'ajuts es van fent recomanacions sobre els criteris a emprar per a la millora de la qualitat de les publicacions que possiblement esdevindran criteris de valoració dels ajuts. També, en una de les activitats actuals més reeixides i expansives dels centres d'estudis, com ho són les trobades territorials, s'informa continuadament dels procediments a seguir per millorar la qualitat de les revistes.

SUPORT, ESTÍMUL I PROJECTES

L'estimulació de la recerca des de la CCEPC i l'IRMU es produeix a molts nivells. Ja hem presentat els congressos de la CCEPC, la tasca de difusió de les publicacions, la possibilitat de consulta dels articles de les revistes a RACO, l'ajut a les publicacions, etc. També hi hem d'incloure els debats, posteriorment publicats, de l'*Espai Despuig*¹⁴ programats per tractar temes que afecten els centres, des de la recerca i la difusió, des de la valorització del patrimoni, des de la territorialitat de la cultura en l'àmbit de la llengua o des de les relacions amb el territori i també amb les universitats. Des de la CCEPC i l'IRMU es va gestionar la confecció d'un manual per elaborar treballs a partir de la memòria oral, encarregat per la Diputació de Barcelona i publicat finalment pel Memorial Democràtic.¹⁵

14. Vegeu la bibliografia.

15. M. Dolors BERNAL i Joan CORBALAN (2008). *Eines per a treballs de memòria oral*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Direcció General de la Memòria Democràtica.

Una altra concreció important és la capacitat de suport i gestió de projectes propis, com per exemple algunes exposicions realitzades amb vocació de ser viatgeres: «Els centres d'estudis a les terres de parla catalana», «Lluís Companys i la seva època»¹⁶ i «El Món agrari a les terres de parla catalana»,¹⁷ que han arribat a moltes poblacions generant activitats complementaries. També és important el suport a projectes puntuals o periòdics que els centres proposen i per als quals ens demanen suport organitzatiu i financer. Un exemple recent podria ser les jornades d'estudi sobre la Guerra del Francès celebrades al Bruc l'any 2008, proposades per diversos centres d'estudis de les comarques veïnes amb la col·laboració de l'ajuntament del Bruc, unes jornades molt participatives de les quals se n'han publicat les actes.¹⁸ Un altre exemple pot ser el Col·loqui d'Estudis Transpirinencs, de caràcter bianual, iniciat pel Centre d'Estudis del Ripollès i que en les darreres edicions ha traspassat la gestió organitzativa a l'IRMU, amb uns destacats resultats participatius i de continguts, publicats l'any següent de la celebració.

Una de les activitats més potents que els centres d'estudis tenen en el calendari anual és el Recercat, la jornada de cultura i recerca local que se celebra cada any a la capital de la cultura catalana. És la trobada i la fira dels centres d'estudis, on es presenten en una gran carpa les publicacions dels centres, es debaten idees, propostes i realitats, es presenten exposicions i s'atorguen els premis anuals a un centre i a una persona vinculada a un centre. Es tracta de convertir les aportacions locals o territorials en elements d'interès per a la generalitat dels centres d'estudis, alhora també oberta a la societat en general i a la comunitat educativa i acadèmica en particular.

Estem convençuts que els centres d'estudis mereixerien un reconeixement i un suport més gran del que a vegades tenen a la mateixa població o comarca. Suport moral, però també econòmic, que és una de les maneres de fer real el

16. En va ser publicat el corresponent catàleg: Francesc VISO (dir.); Joan CORBALÁN GIL; Maria Dolors BERNAL CREUS (comissaris) (2006), *Lluís Companys i la seva època. 1882-1940*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

17. També se n'edità el catàleg: Josep SANTESMASES I OLLÉ, Antoni GAVALDÀ TORRENTS, Meritxell SERRET ALEU, Anna VILASECA PUIGPELAT i Xavier DEL HOYO BERNAT (comiss.) (2011), *El món agrari a les terres de parla catalana. Catàleg de l'exposició*, Institut Ramon Muntaner, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Fundació del Món Rural.

18. Núria SAUCH CRUZ (ed.) (2011), *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana. Jornades d'estudi. El Bruc (l'Anoia), 23, 24 i 25 de maig de 2008. Bicentenari de les batalles del Bruc*, Catarroja-Barcelona, Afers.

suport moral i la inversió efectiva. Si en les administracions generalistes les ajudes han estat més uniformes, sobre la base sovint de convocatòries o convenis –ara en franca i preocupant davallada–, les realitats locals són molt diverses i algunes s'assemblen com la nit al dia. Al llarg del territori hi podem trobar des d'una valoració molt positiva en tots els sentits a un menyspreu gairebé absolut. Des d'un oferiment de col·laboració, des del respecte a les opinions del centre d'estudis, a la desconsideració. Sortosament, les administracions properes cada dia més van adquirint consciència de la importància que tenen i que els centres d'estudis poden adquirir, quan troben reconeixement i suport, per part dels representants polítics locals. Importància, efectivitat i rendiment econòmic.

No hauríem de caure en la temptació d'un concepte reduccionista de la història i menys des de l'àmbit local, on és més fàcil interrelacionar àmbits de la vida humana. Com si només fos matèria històrica allò que, en cas d'haver-hi hagut mitjans d'informació en el seu temps, hagués tingut ressò periodístic. Ja sabem que la vida és molt més complexa que el es reproduïx com a notícia informativa, i que l'interès comunicatiu de les persones, sortosament, és molt més ampli i amb formes distintes de transmissió. Al capdavant es tracta de veure la història amb la màxima amplitud, amb la connexió amb altres àmbits de la ciència, si això ens permet un aprofundiment més gran en el repte permanent d'entendre des del present els homes i les dones d'un lloc i d'un temps determinats en relació permanent i indestruïble amb els altres homes i dones d'altres llocs i amb el medi i l'espai físic que els envoltà.

Les circumstàncies de determinats moments poden posar dubtes a la necessitat de la ciència històrica, a l'esforç d'honestedat que requereix, sobretot quan des de determinats sectors s'adopten postures d'utilització, de manipulació i d'instrumentalització interessada, quan se n'extreu en pines la virtut per significar el fet local davant de l'extern, amb voluntat d'aconseguir mèrits, prestigi, promoció i incentiu econòmic. Res no hi ha més atraient que l'espai ben explicat amb totes les complexitats que el temps històric construeix, el fet de sentir-nos humans, en les bondats i les misèries, en la sinceritat de la síntesi i la interpretació necessària per construir el temps històric del futur.

La crisi que tan negativament ens afecta ha propiciat el reconeixement a l'alça d'alguns valors, gairebé per necessitat o per reconsideració de polítiques emmarcades massa sovint en la vanitat, l'ostentació i també en la inconsistència. Un d'ells és la valorització del fet associatiu, que genera dinàmiques d'interrelació social entre les persones d'una mateixa o distintes comunitats humanes. Ho estem observant atentament en els darrers temps: la necessitat gira els ulls a

realitats existents que a hores d'ara poden mitigar o suplir la realització d'activitats o projectes que abans de la crisi s'escometien amb generosos pressupostos. Per sort el moviment dels centres d'estudis està en constant renovació, sorgeixen noves propostes que, a partir de la interrelació creada en els darrers anys, ja sigui presencialment a través d'activitats diverses o a través de la xarxa, s'experimenten en diversos i molts distints llocs, dels centres comarcals als locals, de pobles de demografia baixa a barris de Barcelona. I aquesta experimentació és la que permet la renovació i la consolidació de noves propostes i projectes. Sempre amb la incentivació, la coordinació i el suport de la CCEPC i l'IRMU.

BIBLIOGRAFIA

- Afers* [Catarroja: Afers], núm. 66 (2010): *Dossier Història local. Noves perspectives* [JANÉ CHECA, Òscar (cord.).]
- ALBAREDA SALVADÓ, Joaquim (1995). «La Coordinadora d'Estudis de Parla Catalana: un projecte fet realitat». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona: IEC], núm. 6.
- BORRELL, Josep (2010). «L'acció estratègica dels centres d'estudis o de recerques». *Mascañà* [Mollerussa: Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascañà], 1.
- CASANOVAS I PRAT, Josep (1997). «Les aportacions cultural i científiques dels Centres d'Estudis». *Revista de Girona*, núm. 181, p. 66-69.
- «Els centres d'estudis locals: present i futur. Taula rodona» (1990). A: *Plecs d'Història Local*, núm. 27 (juny), p. 41.
- Els Centres i Instituts d'Estudis. Una xarxa de cultura i recerca al territori* (2007). Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana; Institut Ramon Muntaner. [Opuscle]
- Espai Despuig* (2005). *L'ús i l'abús del patrimoni en els territoris de parla catalana. I Espai Despuig. 12 de novembre de 2004. Tortosa*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.
- (2006). *Recerca i divulgació: el paper dels centres d'estudis i de les universitats. II Espai Despuig. 12 de novembre de 2005. Solsona*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.
- (2007). *Centres d'estudis i dinamització social: problemàtiques i estratègies en la relació amb el seu entorn. III Espai Despuig. 124 de novembre de 2006. Gavà*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.

- (2008). *La recerca local davant les problemàtiques del segle XXI. IV Espai Despuig. 10 de novembre de 2007. Vilafranca del Penedès*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.
 - (2009). *Set realitats administratives. Visió global de la cultura catalana des de la diversitat territorial. V Espai Despuig. 9 de novembre de 2008. Garcia*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.
 - (2010). *Estudis locals i educació. VI Espai Despuig. 7 de novembre de 2009. Sitges*. Calaceit: Institut Ramon Muntaner.
- FIGUERAS CAPDEVILA, Narcís (1997). «Centres d'estudis i edició a l'àrea de Girona: camí fet i reptes de futur». *Revista de Girona*, núm. 181, p.70-75.
- FIGUERAS CAPDEVILA, Narcís; JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, M. Carme; SANTESMASES I OLLÉ, Josep (ed.) (2010). *Cultura i recerca local al segle XX. Dels erudits locals als centres d'estudis. Jornada d'estudi. Calonge, 14-15 de setembre 2007. En memòria de Pere Caner*. Santa Coloma de Farners: Ateneu Popular de Calonge; Institut Ramon Muntaner.
- GARCIA, Xavier (2002). *Història i cultura local a Catalunya al segle XX*. Tarragona: El Mèdol.
- GAVALDÀ, Antoni (dir.) (1998). *Llibre blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya*. Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya* (1987). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- PUIG I TÀRRECH, Roser (1991). «Centres d'Estudis de Parla Catalana». *Revista de Girona*, núm. 146 (maig-juny), p. 20.
- SANTESMASES I OLLÉ, Josep (2009). «El món dels centres d'estudis. Generalitats i particularitats». *Annals del Patronat d'estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC)* [Olot: Patronat d'estudis Històrics d'Olot i Comarca], núm. 20, p. 45-62.
- (2009). «La Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i l'Institut Ramon Muntaner». A: *Els erudits i la premsa local al segle XXI*. Vol. II. *Els estudis locals*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 11-20.
- (2010). «Terme, davant del mirall comparatiu de les revistes miscel·làniques dels centres d'estudis». *Terme* [Terrassa: Centre d'estudis Històrics de Terrassa; Arxiu Històric Comarcal de Terrassa; Arxiu Municipal de Terrassa], núm. 25, p. 85-102.
- SAPENA, Carles (2002). *Els centres d'estudis*. Girona: Diputació de Girona; La Caixa (Quaderns de la Revista de Girona).

VIDAL HUGUET, Carme (cur.) (1994). *Actes. 1r. Congrés de centres d'estudis de parla catalana*. Lleida: Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs.